

ВІДЗИВ

**офіційного опонента на дисертацію Сови Андрія Олеговича
«Суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна
діяльність Івана Боберського (1873-1947)»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук за спеціальністю
07.00.01 – історія України**

У роки незалежності України значно розширилися межі історичних досліджень, з'явилися напрацювання з біографістики, біоісторіографії, просопографії, спрямовані на персоніфікацію й уособлення світового та українського історичного процесу. Формується розуміння, що важливим завданням історичних досліджень є здатність побачити людину через аналіз різних соціальних, економічних, культурних явищ.

Одним із українських громадсько-державних діячів, життєвий і професійний шлях якого потребував ґрунтовного аналізу і узагальнення є Іван Боберський. Дисертаційна робота, авторства Андрія Сови, присвячена комплексному вивченню біографії засновника українського тіловиховання крізь призму трансформаційних процесів на українських землях і в осередках української діаспори упродовж кінця XIX – першої половини XX ст. заповнює існуючу лакуну в сучасній українській історіографії.

Наукова значущість теми рецензованого дослідження підсилюється її безпосереднім зв'язком з регіональною історією. Додатковим аргументом на користь актуальності роботи є присвоєння у лютому 2019 р. Львівському державному університету фізичної культури імені Івана Боберського.

Структура опонованої дисертації видається логічною та вмотивованою з огляду на характер визначених завдань, а проблемно-хронологічна композиція оптимально відповідає алгоритму розкриття теми. Автор системно аналізує педагогічну, освітньо-виховну, військово-політичну, державницьку, редакційно-видавничу працю І. Боберського на українських землях та в еміграції; його участь у становленні та розвитку українських

громадських організацій Галичини та української діаспори; відзначає роль у проведенні краєвих здвигів у Галичині та участь у міжнародних всесокільських злетах; аналізує творчу спадщину основоположника українського тіловиховання. Робота складається із вступу, шести розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел і літератури (1470 позицій), додатків, переліку умовних скорочень.

Вступ дисертаційного дослідження включає всі необхідні складники, передбачені нормативними документами. Чітко сформульовані, вони цілком відповідають вимогам до змісту цієї частини роботи.

У першому розділі *«Історіографія та джерела»* автор, використовуючи хронологічний принцип, виділяє три періоди наукового вивчення проблеми: 1) 1900-ті роки – 1947 р.; 2) 1947 р. – 1980-ті роки; 3) 1990-ті роки – 2020 р.

Схвально, що дослідник критично прочитує окремі праці, відзначає неточності, які там зустрічаються, зокрема в енциклопедіях, що вийшли друком у міжвоєнний час і стосувалися Боберського, як-от дату народження, період головування в організації «Сокіл-Батько» (с. 42-43), наголошує на фактографічних помилках у некрологах, опублікованих у різних періодичних виданнях у діаспорі (с. 44).

Не обходить увагою радянську історіографію, наголошуючи на її тенденційності та відсутності ґрунтовних розвідок про діяльність Івана Боберського. Не ставлячи під сумнів заідеологізованість радянської історіографії, зауважимо, що окремі висловлювання автора видаються нам надто категоричними, як то *«Праці, видані в Україні радянського періоду, вирізняються відвертим антиукраїнським спрямуванням»* (с. 47). До того ж, аналізуючи працю Богдана Трофим'яка *«Фізична культура і спорт в Українській РСР»*, яка вийшла друком 1987 р. у Львові, здобувач констатує, що у ній вперше залучено багато архівних документів щодо розвитку фізичної культури у західному регіоні УРСР (с. 48). Позаяк, у *Списку використаних джерел та літератури* дисертант згадує праці Б. Трофим'яка,

видані у незалежній Україні та захист ним докторської дисертації, думаємо, що варто було б значно ширше зупинитися на змісті цього доробку вченого.

Варто позитивно оцінити вміння автора полемізувати з поглядами інших дослідників, відзначати, як їхні досягнення, так і помилки. Зокрема, здобувач віднаходить низку прорахунків у роботах Олександра Ноги (с. 61-62). Наголошує на необґрунтованості назви західноукраїнських територій міжвоєнного часу «польськими землями» у праці дослідника з Польщі Станіслав Заборняка (с. 62). Оскільки дисертант посиляється на праці польських істориків, то, думаємо, варто було б окремо виділити та охарактеризувати зарубіжну історіографію означеної проблеми.

Загалом, відзначимо виваженість і аргументованість автора при аналізі та узагальненні матеріалу, здатність до нестандартного висвітлення низки аспектів теми.

Схвально, що здобувач не лише досліджує діяльність І. Боберського, але й усіляко популяризує його здобутки, зокрема заслуговує на увагу зібрання ним усних свідчень і документів про життєвий шлях «батька українського тіловиховання» та сприяння створенню у листопаді 2013 р. документального фільму «Де сила, там воля витає!» (с. 55).

Особливу вагомість для опонованого дослідження має використана автором широка джерельна база. Хоча спосіб розподілу джерел на сім груп викликає зауваження, адже у цій класифікації автору варто було б використати один підхід: або за характером походження або за змістом (типом) джерел. Для прикладу, праці Боберського (3: *творча спадщина*) публікувалися на сторінках періодичної преси (5: *періодичні видання*).

Із документів архівного походження, відзначимо використані у дисертації неопубліковані матеріали ЦДАВО України (7 фондів, 34 справи); ЦДАГО України (1 фонд, 2 справи), ЦДАЗУ (6 фондів, 8 справ); ЦДІА України у Києві (1 фонд, 4 справи); ЦДІА України у Львові (21 фонд, 136 справ), ДАІФО (2 фонди, 2 справи), ДАЛО (1 фонд, 1 справа) та деяких

інших. Безумовним досягненням автора є залучення до наукового обігу документів із 14 приватних архівів.

Значно доповнили джерельну базу роботи документи і матеріали музейних колекцій в Україні (Бродівського історико-краєзнавчого музею, Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка, Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАНУ, Музею-архіву пластового руху у Львові) і за кордоном (Архів-Музей імені Дмитра Антоновича Української Вільної Академії Наук у США, Архів українського студентського товариства «Січ» у Граці, Український музей-архів у Клівленді, Український національний музей у Чикаго) та ін.

Здобувач зумів розширити наше знайомство із творчою спадщиною Івана Боберського через з'ясування низки його криптонімів та псевдонімів. Позитивом дисертації є широке використання автором різного роду листування. Комплектація та запровадження до наукового обігу цілісної епісполярної спадщини та творчого доробку І. Боберського, як слушно зауважує А. Сова, продовжує зберігати актуальність для майбутніх досліджень. Якісно доповнило використану джерельну базу широке використання матеріалів преси досліджуваного періоду (с. 74-75), спогадів, щоденників та інтерв'ю (с. 75-78).

Залучений комплекс історичних джерел, виходячи з їх видової різноманітності, загальної кількості, характеру повно і достовірно відображає досліджувані здобувачем наукового ступеня проблеми. Позитивно, що дисертант по новому прочитує ті джерела, які є у науковому обігу, обґрунтовує власні висновки. Зауважимо на грамотному оформленні, згідно існуючих вимог, позицій у *Списку використаних джерел та літератури*.

Дослідницький інструментарій дисертації охоплює загальнонаукові, міждисциплінарні і спеціальні історичні методи дослідження, які повно охарактеризовані у другому розділі роботи. Разом з тим, аналізуючи термінологію і хронологічні межі Української революції у науковій, науково-

популярній і популярній літературі, варто було б зосередитися на науковій літературі та зробити посилання на авторів того чи іншого підходу (с. 84-85).

У дисертації визначено термінологічний апарат, що є важливим елементом наукового аналізу і розуміння специфіки дослідження. Цікаво, що автор подав відшукані І. Боберським українські відповідники іншомовних понять у спорті, як то «руханка» (фізкультура), «ситківка» (теніс), «гаківка» (хокей); «відбиванка» (волейбол), «підсудні» (бічні арбітри), «стрільниця» (тир) та ін.

Досліджуючи життєвий і творчий шлях Івана Боберського, дисертант акцентує на трьох основних складниках його діяльності: освітньо-виховному, суспільно-культурному, військово-політичному, які розкрито в основному тексті роботи.

Науковою новизною і аналітикою виділяється третій розділ дисертаційного дослідження, присвячений педагогічній праці Івана Боберського. Автор, посилаючись на різні джерела, зокрема записи у метричних книгах, намагається з'ясувати генеологію роду Боберських, реконструює його біографію, простежує умови формування світогляду. Андрій Олегович зупиняється на вихованні й початковій освіті дітей родини Боберських, яку забезпечувала мама, вчителька за фахом, а також діяльності та авторитеті батька, чий приклад учергове підтверджує тезу, що за умов бездержавності, провідниками українського національного відродження були греко-католицькі священики. Добре прописано вплив на світогляд І. Боберського навчання у самбірській гімназії, згодом у Львівському та Грацькому університетах, звідки він повернувся в Галичину як фахівець з німецької філології та малознаного на той час фаху – гімнастики. На основі розгляду об'ємного фактологічного матеріалу автор ілюструє педагогічну діяльність Івана Боберського таблицями 1 та 2.

Докладний аналіз праці І. Боберського на посаді учителя, а згодом професора Академічної гімназії у Львові, його організаторську, викладацьку роботу проаналізовано в окремому підрозділі (3.2. *«Педагогічна діяльність в*

Академічній гімназії у Львові»). Важливо, що Андрій Сова цей період педагогічної діяльності Боберського також узагальнив в таблицях 3 і 4 (с. 120-123). Пізнавально виглядає опис уроків гімнастики (фізкультури), названої українським словом «руханка», яку вчитель І. Боберський наповнював новачками німецької, шведської та сокільської (чеської) національних гімнастичних систем.

Звернуто належну увагу на викладання німецької мови, завідування німецькомовною бібліотекою для гімназистів, а також виокремлено значення довідкових та навчально-методичних видань І. Боберського з руханки, які використовували учителі, інструкторами українських громадських організацій, як то «Сокіл», «Січ», «Пласт».

Аналізуючи вплив І. Боберського на освітній розвиток українського жіноцтва, автор висвітлює його педагогічну працю у приватній жіночій семінарії Українського педагогічного товариства (1903–1905) та українській жіночій гімназії СС Василіянок (1906–1914). Заснування та форми роботи «Дівочого спортивного кружка» (ДСК), здобувач розглядає, послуговуючись спогадами колишніх гімназисток та щоденниками їхнього вчителя. Андрій Сова, продовжуючи узагальнювати педагогічну діяльність І. Боберського, подає його роботу в жіночих навчальних установах у таблицях № 5 і 6.

Досить докладно розглянуто емігрантське життя І. Боберського у 20-40-х рр. ХХ ст. Довідуємось, що збираючи інформацію (спогади, світлини, документи тощо) про життя та побут українців Канади, він сприяв появі перших статистичних збірок українських організацій та товариств Канади, записав і опублікував спогади перших українських переселенців, які прибули туди у 90-х роках ХІХ ст. (с. 161). До того ж, надавав пожертви на діяльність українських народних домів у Канаді, тісно контактував у танцівником світової слави Василем Авраменком. Автор підсумовує, що на основі бібліотеки, зібраної за час перебування в Канаді, у Вінніпезі було створено «Канадійську бібліотеку ім. Івана Боберського».

У четвертому розділі дослідження, дисертант відслідковує діяльність І. Боберського як провідного діяча сокільської організації, який пройшов шлях від рядового члена до голови «Сокола-Батька» (4.1.), простежує редакційно-видавничу діяльності (4.2.), внаслідок якої з'явилися перші офіційні друковані органи товариства «Сокіл-Батько» – «Сокільські Вісти» (1909) й «Вісти з Запорожа» (1910–1914), а також статuti, звіти, календарі, дрібна друкована продукція. Автор приходить до висновку, що така робота дозволила виробити фірмовий стиль організації та забезпечити її членів зовнішньою атрибутикою та символікою.

Цілком погоджуємось з Андрієм Олеговичем, що знаковими подіями у розвитку сокільського руху стали Перший 1911 року і Другий 1914 року краєві здвиги у Галичині (4.3.). Як продовження апробованих свят стала участь українських делегацій у міжнародних (чеських, хорватських, словенських) злетах «Сокіла» (4.4). Це, як доводить автор, сприяло поширенню українського сокільства за кордоном та засвідчувало про перехід організації на новий, якісно вищий рівень організаційної роботи. На Всесокільських злетах з'являлися ідеї створення українського «Сокола» на Наддніпрянщині, відбувалося спілкування з українцями російської делегації, як то налагодження контактів з лікарем Іваном Луценком (с. 246), організатором українського життя в Одесі та майбутнім членом УЦР.

Залученням великого пласту фактологічного матеріалу виділяється п'ятий розділ дисертації, присвячений суспільно-культурній діяльності І. Боберського в Галичині та українській діаспорі упродовж першої третини ХХ ст. Автор скрупульозно вивчає видавничу співпрацю І. Боберського в рамках Наукового товариства імені Шевченка, згадує багато прізвищ дійсних та звичайних членів товариства (с. 253-254). Однак, констатуючи факт відрахування у 1904 р. І. Боберського з членів товариства, на жаль, не пояснює причин цього.

А. Сова фахово аналізує появу «Української громади», характеризує місце І. Боберського в цьому товаристві. Автор доводить, що співпраця

І. Боберського з «Просвітою» відбувалася через осередки товариства «Сокіл-Батька», констатуючи на активізації цієї взаємодії у Шевченківські дні.

Звернуто належну увагу на обставини та завдання, структуру і громадські ініціативи «Українського спортивного кружка» (5. 2), який автор називає не лише рушієм популяризації спорту серед українців Галичини, а й чинником піднесення національної свідомості молоді. На нашу думку, увиразнює роботу опис символіки, атрибутики кружка, рекламної продукції (с. 279-280), а також популяризація видів спорту через утворення різних секцій. Все це слугувало прикладом утворення інших українських спортивних клубів: «Дніпро» у Львові, «Поділля» в Тернополі, «Сянова Чайка» в Перемишлі, «Січ» (згодом «Скала») у Стрию.

Схвально, що дослідник, окреслюючи співпрацю І. Боберського зі спортивним товариством студентів вищих шкіл «Україна», зосереджує достатню увагу на обставинах утворення, особливостях статуту нової організації, особистісному чиннику. Дисертант обґрунтовує висновок, що за подвижницьку, організаційну діяльність І. Боберського іменували першим почесним членом товариства «Україна».

Ще однією організацією, яка відіграла важливу роль у формуванні української спортивної традиції, став «Пласт», ініційований І. Боберським та його однодумцями за зразком скаутського руху. Як позитив відзначимо, що автор обмірковує різні версії походження назви «пластун» (с. 302-304). Врешті, на основі багатьох прикладів, дисертант робить аргументований висновок, що Іван Боберський залишався меценатом та ідейним натхненником українського «Пласту» до Першої світової війни, а контактів з діячами пластового руху не втрачав упродовж усього життя.

Належне місце у дисертації відведено характеристиці громадської та культурно-просвітницької діяльності І. Боберського в українській діаспорі (5.4.). Автор доводить, що, вимушено залишившись у Вінніпезі, він долучився до активної допомогової роботи у Канаді. Працюючи у «Товаристві опіки над українськими переселенцями ім. св. Рафаїла в Канаді»,

він стає одночасно представником «Товариства опіки над українськими емігрантами у Львові», усіляко сприяючи українцям-емігрантам.

Пошукову роботу Андрія Сиви засвідчує віднайдення світлин І. Боберського, зокрема, як засновника «Української стрілецької громади» у Вінніпезі (с. 316-317). Думаємо, що залучення до *Додатків* цих світлин, а також фото, які зафіксували поїздку Боберського у 1928 р. до Галичини (с. 322), сприяли б унаочненню дисертаційної роботи. Віддаючи належне автору, який ґрунтовно описує відвідини у 1928 р. І. Боберським Львова, його зустрічі, плани, показує реакцію на це української преси (газети «Діло»), було б цікаво з'ясувати ставлення польської влади до цієї події.

Дослідник доводить, що переїзд І. Боберського у 1932 р. до Югославії не завадив продовженню попередньої роботи, адже на теренах Європи він представляв «Товариство опіки над українськими переселенцями ім. св. Рафаїла в Канаді». Погоджуємось з думкою Андрія Олеговича, що обрання у 1933 р. Івана Боберського Почесним головою «Союзу українського сокілства за кордоном», пошанування професора українською молоддю у міжвоєнному Львові, проголошення Року Івана Боберського (1943) на українських землях було яскравим визнанням його подвижництва.

Характеризуючи у шостому розділі «*Військово-політичну та державотворчу діяльність*» І. Боберського напередодні та в роки Першої світової війни» (6.1.), автор констатує на розбудові «Сокола-Батька», становленні та поширенні стрілецького руху. Аналізуючи боротьбу за українські інтереси в умовах Австро-Угорщини, акцентовано на членстві у Головній Українській Раді, Загальній Українській Раді, описано пропагандистську, видавничу, харитативну діяльність в Українській Боевій Управі та Легіоні Українських січових стрільців. До того ж у роки Першої світової війни Іванові Боберському вдалося зібрати унікальний архів, що налічував близько 3 000 світлин з життя УСС (с. 348).

На основі аналізу документальної бази Андрій Олегович доходить логічного висновку, що праця у Державному секретаріаті військових справ

ЗУНР (6.2) засвідчувала вагомий внесок І. Боберського у державне будівництво, серед іншого – створення української військової термінології, однострою для Галицької армії, топографічних карт, збірки матеріалів про українську визвольну боротьбу. Детально розглядає здобувач формування і видання «Вістника Державного Секретаріату Військових Справ», яким опікувався І. Боберський, а також його перебування під час українсько-польської війни у Львові, Тернополі, Станиславові, Борщеві, Заліщиках та Кам'янці-Подільському, місці розташування армії УНР. Цінним вважаємо, що автор звертає увагу на психологічний стан І. Боберського у листопаді 1918 р., який підкріплює його записами у «Дневнику».

У третьому підрозділі цього розділу дисертант зупиняється на праці І. Боберського у представництві уряду ЗУНР у США та Канаді упродовж 1920–1924 рр., періоді боротьби за розгляд українського питання в міжнародних інституціях, актуалізації за кордоном завдання захисту прав українців Галичини, Волині, Холмщини, Полісся в умовах польської влади. Зауважимо на докладному аналізі інформаційної праці І. Боберського, створення за його посередництва Представництва ЗУНР в Канаді, секретарем якого він став. Дослідник виокремлює організаційні дії щодо фінансової підтримки уряду ЗУНР в еміграції, збору коштів на гуманітарні цілі, а також простежує налагодження контактів з УВО.

Таким чином, опрацювання тексту дисертаційного дослідження переконує у тому, що Андрій Олегович Сова провів значну пошукову й аналітичну роботу, синтезував і узагальнив великий масив інформації. Висновки докторської дисертації є логічними, змістовними, акумулюють результати дослідження, відповідають поставленим завданням (с. 383-394).

Дисертаційне дослідження пройшло належну апробацію: його основні положення та висновки були представлені на наукових конференціях різних рівнів, відображені в одноосібній монографії, історичному нарисі (співавтор Я. Тимчак, особистий внесок автора 80%), у 21 статті в наукових фахових

видань (одна з них індексується у базі Web of Science, співавтор М. Романюк, особистий внесок автора 80%) та у 22 статтях в інших видань.

В авторефераті послідовно висвітлено зміст дисертації, що забезпечило ідентичність основних положень, висновків і пропозицій дисертаційної роботи і автореферату. За формою подання матеріалу автореферат чітко й логічно структурований, містить всі необхідні атрибути і складові елементи.

Зазначене вище дає підставу зробити висновок, що у дисертаційному дослідженні Андрія Олеговича Сиви цілісно проаналізовано суспільно-культурну, військово-політичну та освітньо-виховну діяльність Івана Боберського. Мета і завдання роботи досягнуті, а її результати мають суттєве теоретичне і практичне значення.

Дисертаційна праця завершується науково достовірними висновками, що засвідчують високий науково-теоретичний рівень здійсненого дослідження за спеціальністю: 07.00.01 – історія України.

Віддаючи належне значній роботі, яку провів Андрій Сова над підготовкою дисертаційного дослідження, зазначимо, що воно не позбавлене недоліків чи упущень.

Нам видається логічнішим публікації у виданнях, які готували соратники І. Боберського, віднести до джерел, а не до історіографії, зокрема до таких рубрик джерельної бази, як періодичні видання, спомини (позиції 737; 738; 741; 742; 743 та інші у *Списку використаних джерел та літератури*).

Подекуди аналіз історіографії автор перетворює на бібліографію, перераховує прізвища вчених, краєзнавців, які поширювали інформацію про життєдіяльність Івана Боберського, не роблячи посилань на їхні праці (с. 59), або ж називає дослідників, які висвітлювали факти, що стосуються теми дослідження, не акцентуючи на їх суті (с. 64).

У поділі джерел автору варто було б використовувати один принцип: класифікувати їх або за характером походження, або за типами.

З огляду на великий об'єм дисертаційного дослідження, на нашу думку, таблиці (№№1-6), подані у третьому розділі роботи, можна було б унаочнити у додатках.

Текст дисертації дещо перевантажений фактологічною інформацією, зустрічаються повтори, подекуди дослідник подає надто великі цитати (с. 123, 124, 140, 238-239, 294-296, 301-302, 318-319).

Зазначені зауваження мають в основному рекомендаційний характер і не впливають на високий фаховий рівень здійсненого дисертаційного дослідження.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що дисертація «Суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність Івана Боберського (1873-1947)» є завершеним науковим дослідженням конкретної історичної проблеми, виконана з дотриманням вимог п. 9, 11, 12, 13 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24 липня 2013 р. № 567 щодо докторських дисертацій, зі змінами, затвердженими постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року, № 1159 від 30 грудня 2015 року та № 567 від 27 липня 2016 року, а її автор Сова Андрій Олегович заслуговує на присвоєння йому наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії України Рівненського

державного гуманітарного університету

Р.П. Давидюк

